

SZENTGALLAY GÉZA

Piros tér

Tisztelt Szerkesztőség!

Olvastam a felkérésüket, hogy akik ott voltak a Kossuth téri véres csütörtökön, írják meg a visszaemlékezésüket. Hogy ezeket majd mozaikrészekként egymáshoz illesztve – s talán egy jövőbeli technikával egymásba játszva – hiteles kép álljon össze a világtörténésnek arról a nevezetes epizódjáról.

Magam is így gondolom, tehát most hozzáteszem a közös emlékezethez azt a nézetet, amely csak az enyém; nem tudva, a cél érdekében mi fontos, mi nem, csak amit én láttam, semmi mást.

Úgy tíz óra körül B. A. barátommal lementünk az utcára. Én a Szalay és a Honvéd utca sarkán laktam, onnan indultunk. A szemben levő házban az Alibi nevű italbolt bejáratán, szokatlan módon, a redőny csak félig volt felhúzva. Más hétköznapiokon ilyentájt már elkezdődött odabent az élet, jöttek a bíróságról a peres felek, míg tarka szoknyás asszonyaik a járda szélén ülve várakoztak. Mi, tizennyolc alattiak még csak szódáért vagy málnáért voltunk párszor bent.

Elhagyva a sarkot vagy tíz méterre, megállított egy hosszú, fehér sálas, molett úriember. Elnézést, fiúk – mondta halk, udvarias hangon –, máskor is láttam magukat itt a környéken, és valamit nem értek. Nézett rám, nézett a barátomra, utána megint rám, oda, vissza, azután megfogta B. A. fejét két tenyérrel a fülei mellett és méregette. Ne értsük félre, ő nem homoszexuális, mondta, ő hivatását tekintve antropológus, az embertan tudományával foglalkozik. Hány évesek vagyunk? Mondtuk, tizenhat. Hogy az nem lehet. De, mondtam, egy osztályba is járunk. Akkor B. A. barátomnak már vagy háromszor kellett osztályt ismételnie, mert körülbelül annyival idősebb nálam. Az egyedi fejlődés produkál különös eseteket, és ő épp ezeket kutatja. Igen érdekes dolgok derülhetnek még ki, ha megfelelő méréseket végezhetne rajta, B. A. keresse fel őt az egyetemen. Elmentében a két ujját billegtette felénk. Bámultunk utána.

B. A. barátom, habár nem volt nagyobb nálam, már jó ideje borotválkozott. Azt tudtam róla, hogy a szülei nevelőszülők. Az igazi apja és anyja meghalt a háború alatt, amikor Gyergyóból menekültek a románok elől, akik egyetlen sorozattal lekaszálták őket a szekérről. A szekér egy darabig még tovább rohamt B. A.-val a saroglyában. B. A. kissrácként bolyongott egy ideig, mint a *Valahol Európában* filmben, azután árvaházba került. Az örökbefogadó szülei – idősebb, mindketten megözvegyült, vallásos emberek – őt, a legvéznábbat és legkreolabbat választották ki, Pestre hozták, nevet, születési dátumot adtak neki, és rendesen nevelték. Az igazi nevét, korát B. A. nem tudta, ezért üthette meg az előbbi közlés.

– Gyerünk már – mondtam –, mi a franc.

Kiértünk a tér sarkára, gyülekezett a nép. De jóval kevesebben voltak, mint két napja, október huszonharmadikán este.

Az a nap: délelőtt még oroszórán „Vászja levele Lenin elvtárshoz”, este meg „Ruszkik, haza!”. (Jó voltam oroszból, ragadt rám.) Úgy őszintén, nekem

akkor nem hiányzott Nagy Imre, azt sem tudtam, ki az. Nekem abban a forró hangulatban Perez Prado zenekara hiányzott, a mambó, a mambó dzsambó: akkor lett volna csak népünnepély, világraszóló utcabál.

Két nap sem telt el, az a mámor elszállt a térről. Örökre.

Az Országház főkapuja előtt viszont már láthatóan sűrűsödött a tömeg, egypár zászló is lengett, kizárólag háromszínű.

– Nem vagyunk – banditák – nem vagyunk – banditák! – hangzott ütemesen. A villamossínek mellett – vajon miért? – vörös csillagos tornyú tankok álltak, és páncélkocsik, egyik-másikból kékes cigarettafüst szivárgott felfelé.

– Nem vagyunk – nem vagyunk – nem vagyunk – banditák! – harsogott a kórus, jobbára fiatal férfitorokból.

A tér belseje felől két velünkörű lány tűnt elő. Egyiküket alig lehetett felismerni, mert valami palástszerű, ezüstös bunda volt rajta, bal kezét az ugyanolyan szőrméből készült kis muffban tartva felénk intett. Pedig ő volt, Fináli Csilla, a Szemere lányiskolából. Egy évzáró ünnepségen nálunk is szavalt, még úttörőblúzban.

– Sziasztok – szólt Fináli Csilla –, sziasztok. Semmiképp se menjetek arra a domb felé, fiúk – súgta, különös, lassított hangon. – Semmiképp. De semmiképp.

Távolodva visszanezgett, folyamatosan bólogatva ment kifelé a tömegből. Kis egér barátja utána. Borzongva összehúztam magamon a kabátot. Furcsán néztünk egymásra B. A. barátommal. Csilla! Mert mi az, hogy egy magunkörű lány, Fináli Csilla, fölveszi az anyja vagy valaki más sellőszínű bundáját, s ettől máris egy titokzatos hölgy lesz, filmbéli jelenség? Hol vagyunk mi tőle? Itthagyt nekünk egy ilyen jóslatot, amit ő komolyan is gondol, és eltűnik a helyszínről. A reflex nem késett: Mérgünkben egyszerre úgy beleestünk, mint Nyikolájba a tetű.

Lépdeltünk tovább, a Kúria épületének főbejárata felé. Nem volt semmi dolgunk, mi csak úgy mászkáltunk, mint bárki más. A szellő Duna-szagot hozott, a légtérbe egy sirály kanyarodott be, szép, nagy ívben, de lehetett akár galamb is, éppen azt figyeltem, ám hiába, mert a madár egyre távolodott... Amikor egy csontig ható dörrenéssel felrobbant a tér.

Nem megyek abba bele, hogy ki kezdte, meg hol. Ma sem tudni. Egy szovjet harckocsizó-parancsnok jelentése szerint ő csak intett a kollégája felé, aki ezt a mozdulatot – tévedésből – tűzparancsnak vette. Az tény, hogy mint egy jelre, egyszerre indult be az egész.

A légnymás és a tömeg a Kúria ablaka alá sodort minket. A pergőtűz csak zúdult minden irányból minden irányba, egyszerre mindenhonnan. Mint az egy csomóba kapaszkodó bogarak, kucorogtunk egymás hegyén-hátán, hasunk alatt rengett az aszfalt, tankágyuk, géppuskák szóltak, az egész jelen levő haditechnika. Közelről a lánctalpak csikorgása, mint villa hegye a tányéron. Fentről, az oszlopkokról, szobrokról hullt ránk az üvegcsereppel vegyes törmelék. Ahogy kilestem a fejem köré tartott jobb karom alól, a Parlament tetejéről is láttam torkolattűzet. Idelent pedig a végveszély hangjai: nyüsztés, sikoly, gyerekes rimánkodás, káromkodás – és imafosztlányok. Alattam valaki egyfolytában gurgulázott, mélyről, gyomorból. (Csoportunkból ő halt meg egyedül, éspedig szívrohamban.) Észnél ott nem volt senki.

– Ne! De ne! – ordítottam fel, idegen, reszelős hangon. Nem fogunk itt...! És – minden mindegy – felugrottam. B. A. barátom is kirángatta magát az egymásba csimpaszkodott masszából, és bukdácsolva, le-letenyerve, inkább kúszva, mint futva törtettünk a sarok felé. Be, balra, az Alkotmány utcába. Első kapu. Még pár méter, és bent, végre bent voltunk. Hol? A Párttörténeti Intézetben. Azt sem tudtuk, hogy ilyen van. Az előcsarnokban egy nagy, ha jól láttam,

kovácsoltvas csillár alatt már sokan szorongtak. A hivatal egy szürke öltönyös munkatársa kissé éneklős orrhangon szólt a még kába, idegroppant emberekhez. Lényegében, hogy magukra vessenek, magunkra vessünk, mert a szovjetek nem tudhatták, van-e a tüntetőknek fegyverük vagy nincs. Amikor ott tartott, hogy „internacionalista”, már a szó kellős közepén elakadt, görcsbe merevedett, s az arca falfehérre váltott. Az elharapott, hosszú szó közepén juthatott el az agyáig a Való Helyzet. A szeme üvegesen meredt ki a foglalatából. Talán látta a pillanatot, mikor a fúriává vált embercsoport ráveti magát és széttépi? Vagy hogy öltönyöstül lóg a csilláron. Ha a szót végigmondja, ez megtörténik. De hogy az „internacionalista segítségnyújtás” nem hangzott el, a fenevad behúzta karmait.

Mindenki számba vette, mije maradt meg, leltározta magát. Mi is.

A pergőtűz alábbhagyott, majd elhalt. Tizenkét, tizenhárom perc lehetett az egész. Csönd volt. Nem, inkább sercegő sükettség a fülben. B. A. barátommal a kókuszszőnyeggel borított márványlépcsőn ültünk, kicsit följebb, én közben egyenként dugdostam a lépcső alá a zsebemben levő pár Kalasnyikov-töltényt, amit az utcán találtam előző nap. Ki tudja, mi lesz még itt, motozás, kíntás, hisz úgy látszik, ez egy ávósfészek. Jobb, ha nincs nálam. Sajnáltam is, kellett még, ha majd lesz fegyverem. Mindegy, megszabadultam tőlük.

Egyformán fehér volt a hajunk.

– Megőszültünk? – kérdezte B. A. barátom.

– Á, csak a por. Vakolat, száraz mész... Borzoltuk kifelé a hajunkból.

„Ősz, öreg ember nótája nem kell” – fújtam, dallam nélkül. Lehet, hogy meghülyültem.

– Akkor mennyi? Hány éves lehetek én? – kérdi B. A. barátom. Tizennyolc, huszonnyolc, száz...

– Nem azt mondta a tudós. Csak pár évet mondott.

– De mennyit? Ki tudhatja?

– A jó édes anyukád!

– Aki nincs?

– Marad az antropo...buzi, majd kiszámítja neked. – Legyintettem rá. Hogy még mindig ezen lovagol, mintha közben mi sem történt volna. Nem volt fogalmam, milyen mély seb az árvaság. Hogy így tudtunk már beszélgetni, éreztük, akárhogya is... megmaradtunk. Csak a bal fülem volt véres, az is megszáradt már.

Egy híres könyv szerint a tűzkeresztség után minden katona eldobja az alsónadrágját. Jelentem, ez nem igaz. Habár katonák még nem lehettünk, valódi háborút már láttunk, tehát volt némi előképzésünk. Külön-külön ugyan, de nekünk közös óvodánk volt a II. világháború. Ahol én akkor éltem, a tanyán, kétszer is átment rajtunk a front. Engem például egy részeg szerzsánt a falhoz téve körbelőtt, hogy megtörje anyám makacs ellenállását.

Katonailag az egész ötvenhat is ránk maradt, minthogy a hadseregünk – ezt ki kell mondanom, nem lesz rá több alkalmam – végig otthon csücsült. Nekünk tizenhat évünk alatt két nagy ruha. Méghogy csokoládé. Konyi huj.

A párttörténetis, aki szerintem egy életre sápadt maradt, szó nélkül megmutatta, merre kell kimenni úgy, hogy nem a tér felé.

Így tehát nem is láthattuk a tömegölés végső terítékét a Rákóczi-szobor dombja körül. Természetesen még aznap megtudtuk, mi volt ott, de én most csak azt írom, amit én láttam, semmi mást.

Két belső udvaron kellett átmenni a Szalay utcára nyíló kapuhoz. Látszott az ég. Távolról, a magasból egyes lövések, rövid sorozatok hallatszottak be, kongott az udvar. A kapun kívül már a fal mellett surrantunk hazafelé. Az ablakokon leengedett redőnyök, sehol egy lélek. Még mindig csak délelőtt volt. A házunk kapuja zárva. Nappal ilyen nem létezett: kapuzárás szigorúan csak este tizenegykor. Nyomtám a csengőt, tűnjön már föl házmesternénk zöld selyempongyolája. Semmi.

– Menjünk hozzánk – mondta B. A. barátom.

– Menjünk.

A Lignimpex Külkereskedelmi Vállalat székházának sarkán kifordulva egyszer csak, huhhh!, mint a szellemvasút rémképe, elébünk tornyosult az az őslényszerű tank. Állt a nagy csöndben, sár- és porlepte tömegével, majd az egész utcát eltorlaszolja: Egy Joszif Sztálin (I. Sz.–20). Mindennél nagyobb. Na, zdrásztvujtye. Ljob tvaju maty! Lábujhegyen, a falat súrolva osontunk el mellette, azután, mikor elhagytuk, mertünk gyorsítani.

– Láttad? – suttogta B. A. izgatottan. A szeme tág, poros haja égnek meredt.

– Láttam, persze. Óriási.

– Nem azt!

– Hát?

– Lent... A Csillát... A Fináli Csillát... a bundában!

– Hogyhogyhogy?

– A tank alatt, te marha! A tank rajta áll. Siess, ne nézz hátra!

Már a Honvéd térnél jártunk. A tér teljesen kopár volt, se fa, se egy szál fű nem nőtt rajta; így csinálták akkor a minisztériumok körül, hogy ne lehessen elrejtőzni. A fehér zúzottkővel borított placcon csak egy kis szökőkút állt, a bíróság felőli oldalon. Átlósan szoktunk itt keresztülvágni, de most inkább a fal mellett maradtunk a Pénzverdénél.

Hirtelen felderült az ég, látni lehetett, hogy a szökőkútnál valaki motoz, mozog, valamit nagyon csinál. Megálltunk. Mi az ott, ki az? A lenhajú, keménykötésű, fiatal katona derékig vetkőzve mosakodott. A tankista. Mert a szökőkút peremén ott volt letéve a harckocsizó-szerelése: táska, bőrsisak meg valami fekete, steppelt mellényszerűség. Fehér háta csillogott, ahogy csapkodta magára a hideg vizet, s a lehelete párája ködlött a feje fölött. Hallottuk, ahogy pocskol, az orrát fújja, prüszköl satöbbi. Az ellenséges fővárosban, félmeztelen, egy üres tér kellős közepén, körös-körül megannyi ablak és ház-tető, ahonnan a legfakézübb lövő is könnyen... Hát, nazdaróviye.

Nem törülközött, azonmód magára húzta a molinót, a gimnasztyorkát, mindent, vizelt egyet, majd mint egy civil teherautó-sofőr, elindult a harckocsija felé. Mentében rágyújtott egy olyan hosszú hülnis papiroszira, ami nekik volt.

Aztán ahogy a soktonnás motor száraz hangon felhörög.

Meggondoltam magam. B. A. barátommal gyorsan kezet szorítva elköszöntünk, s nagyon nagy kerülővel siettem haza, az ellenkező irányból. Hogy ne lássam, amit ebből az irányból a tank hült helyén látnom kellett volna. Amit előbb a barátom jól látott.

Mire a házunkhoz értem, már nyitva volt a kapu. Otthon kidobtam az ukrán befőttest.

Tisztelt Szerkesztőség! Talán ha szerényen is, hozzá tudtam tenni valamit az ismert tényekhez, bár én csak azt írtam, amit én láttam, enélkül a mozaik nem volna teljes. Illesszék be a többi közé. Ha valami nem világos, vagy esetleg még kérdésük volna, nevem és címem a szerkesztőségben.

UTÓIRAT

Mielőtt postára adtam volna ezt az írományt, eltelt pár nap, egy hét is, nem értem, miért késlekedtem vele, az kevés, hogy borítékom sem volt otthon. Megérzéseim nincsenek. „Egyszerű, de durva” ember lévén, közöm sincs szubtilis dolgokhoz. Maradjunk a véletlennél.

Egy éjjel felriadtam a tévé harsány reklámjára, már vágtam is oda valamit, de aztán egy tudósítás következett: Hantimanszijszkban (Nyugat-Szibéria) tartották meg a finnugor nyelvű népek találkozóját, és ott a magyar tévériporter életképeket vett fel a város környékéről. Olajkút, gázcső, gázcső meg olajkút. S egy büszke fejtartású rénszarvas, ahogy néz. Csodaszarvas?

Megszólítanak egy idős oroszot a faháza előtt. A hiányos fogazatú, ráncoktól és sebhelyektől szabdalt arcú, de még keménykötésű férfi csak ennyit mondott:

– Budapest? Haj, Budapest... Nagy bűnt követtem én el ott. Bizony, megöltem egy lányt meg egy fiút s még... Bozse moj.

Így, szórul szóra. Megnézhetik: www.dunateve.hu

A kiégett Törvényszéki Orvostani Intézet, előtte egy romba döntött lakóház, 1956. november 11., ceruza

